

ენა მოქმედებაში-ტექსტობრივი ქმედება

ნინო დემეტრაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

nino.demetradze@atsu.edu.ge

DOI: <https://doi.org/10.52340/lac.2022.937>

წინამდებარე სტატიაში ტექსტის, ამ ენობრივი ფენომენის ცნების განსაზღვრისათვის შემოგთავაზეთ შემდეგი: ტექსტი - ეს არის ცნება ზეპირ და წერლობით ფორმაში, რომელიც ხასიათდება: აზრობრივი და სტრუქტურული სისრულით, ავტორის ურთიერთობით შესაცნობელთან, მიზანმიმართულებით და ინფორმაციული გზავნილის პრაგმატული წყობით. ამდენად, ტექსტის კვლევის ცენტრალურ ობიექტად და ძირითად პრობლემად მივიჩნით ტექსტის წარმოქმნა და გაგება. გარდაქმნის მექანიზმები: შინაარსი მნიშვნელობაში (ტექსტის წარმოშობა) და მნიშვნელობა აზრში (ტექსტის გაგება) განვიხილეთ ტრიადის ჩარჩოებში - 'ცნობიერება-ენა-სამყარო'.

საკვანძო სიტყვები: ენა მოქმედებაში, ტექსტობრივი ქმედება

მეცნიერების მრავალი დარგი აცხადებს პრეტენზიას მოაქციოს ტექსტი თავის ინტერესთა ფარგლებში: ლინგვისტიკა, ლიტერატურათმცოდნეობა, ინფორმატიკა, კომუნიკაციის თეორია და სხვა. ყველა აღნიშნულ სამეცნიერო დისციპლინას თავისი კვლევის მიმართულება და მეთოდოლოგია გააჩნია, რაც განაპირობებს ტექსტის ფენომენის კონკრეტულ მიდგომას ინტერპრეტაციის პროცესში.

ყველასთვის ცნობილია, რომ ტექსტის ინტერპრეტაცია გულისხმობს მის გაგებასა და ღრმა აღქმას. ყველა ინდივიდი ტექსტს განსხვავებულად შეიმეცნებს. ეს კი დამოკიდებულია მკითხველის ცოდნაზე, ზოგად განათლებაზე, პირად გამოცდილებაზე, ხედვასა და სხვა ფაქტორებზე. და მაინც, მხატვრული ტექსტი მკითხველს ეხმარება არა მხოლოდ ეპოქის შესწავლაში, არამედ იმ სიტუაციის აღქმაში, რომელშიც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ავტორი; დრო, რომელიც მისი თანადროული გახლდათ და იმ ფილოსოფიური ხედვისა და ლიტერატურული შთაგონების აღქმაში, რომელიც მისთვის მნიშვნელოვანი იყო. ძირითადი ადგილი მხატვრული ტექსტის გაგების პროცესში, რა თქმა უნდა, ყველაზე მეტად უკავია ენას, რომელსაც იყენებდა ავტორი. ენის სიღრმისეული ცოდნა, მისი ენობრივი სტრუქტურის და სხვადასხვა გამოვლინებების სრულფასოვნად დაუფლება, არამარტო ეხმარება მკითხველს წაკითხულის შესახებ შთაბეჭდილების მოხდენაში, არამედ უმეტეს შემთხვევაში ტექსტის ღრმა წვდომასა და ავტორის ფარული აზრების გამოცნობას უწყობს ხელს.

ტექსტის კვლევის ცენტრალურ ობიექტად და ძირითად პრობლემად მიიჩნევა ტექსტის წარმოქმნა და გაგება. გარდაქმნის მექანიზმები: შინაარსი მნიშვნელობაში (ტექსტის წარმოშობა) და მნიშვნელობა აზრში (ტექსტის გაგება) განვიხილეთ

ტრიადის ჩარჩოებში - `ცნობიერება-ენა-სამყარო". ენა მოქმედებაში - ეს არის ტექსტობრივი ქმედება, რომელიც სხვა ქმედებებსაც მოიცავს. ტექსტი - ეს არის ურთიერთობის ძირითადი, არსებითი ერთეული. ხალხი ურთიერთობას ამყარებს არა ცალკეული სიტყვებითა და წინადადებებით, არამედ ზუსტად რომ ტექსტებით. თვითონ გაგება `ტექსტი" დიდი ხანია არსებობს, მაგრამ მისი ტერმინოლოგიური გაგება არც თუ ისე დიდი ხანია რაც გამოიყენება.

თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკაში ბევრი რამ არის სადაო. განსხვავება ეხება, პირველ რიგში იმ საკითხს, თუ რომელ სისტემას მიეკუთვნება ტექსტი, ენას თუ მეტყველებას. ტექსტის შეფარდება კომუნიკაციის აქტთან, მისი სამეტყველო-შემოქმედებითი ხასიათი, ტექსტობრივი ქმედების ფუნქციონალური მიმართება გვარწმუნებს იმაში, რომ ტექსტი პირველ რიგში არის მხოლოდ და მხოლოდ სამეტყველო მოვლენა. თუმცა, გალპერინის მიხედვით - `ტექსტი ეს არის ენის მოდულირებული ერთეული, მიკოსისტემა, რომელიც ფუნქციონირებს საზოგადოებაში ძირითადი ენობრივი ერთეულის სახით, რომელიც ფლობს დასრულებულ აზრს აზრობრივ კომუნიკაციურ ურთიერთობაში (გალპერინი 1981: 7-8).

გამომდინარე ტექსტის ენობრივი წყობიდან და მოსაუბრის (`მწერლის") კომუნიკაციური ინტენციისაგან, გ. ა. ზოლოტოვა გამოყოფს 5 ტიპის სამეტყველო რეგისტრს ტექსტსა და მეტყველებაში, ესენია: რეპროდუქციული (გამომეტყველებითი), ინფორმაციული, გენერაციული (ინფორმაციის გავრცობა, რომელიც ახასიათებს მონოლოგებს), ვალენტური და რეაქტიული (დამახასიათებელია დიალოგური მეტყველებისათვის) რეგისტრები (Золотова 1998: 28-34).

თითოეული ამ ტიპისათვის დამახასიათებელია გარკვეული ნიშნები:

1. რეპროდუქციულ რეგისტრში მოსაუბრე გამოხატავს თავის საუბარში იმას, რასაც აკვირდება, რეპროდუქციული ტიპის გამოთქმა შეიძლება დავხატოთ შემდეგ ჩარჩოში:

“მე ვხედავ (ვფიქრობ), როგორც... (I think as...)” ან “მე მესმის, როგორც (I find out as if...)", `მე ვგრძნობ, როგორც... (I feel as...)"

2. ინფორმაციული რეგისტრი გვთავაზობს ცნობებს ფაქტების, მოვლენების, თვისებების შესახებ, რომელიც ცნობილია მოსაუბრისათვის. ინფორმაციული რეგისტრის გამონათქვამებში გამოიყოფა შემდეგი ტიპის ჩარჩოები: მე ვიცი, რომ... (I know that...)", “ცნობილია, რომ... (It is known that)" და ა.შ.

3. გენერაციულ რეგისტრში, მოსაუბრე იძლევა გავრცობილ ინფორმაციას, უკავშირებს რა მას ცხოვრებისეულ გამოცდილებას და უნივერსალურ ცოდნას. გენერაციული რეგისტრები გადადიან აზრობრივი დასკვნის ფორმაში: აფორიზმებში, სენტენციებში და ანდაზებში: `Education is a power", თუნდაც ქართული ანდაზა “გველსა ხვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარი”, “So many countries, so many customs”, “რამდენიც ქვეყანაა იმდენი ჩვეულებააო”.

დიალოგში ხდება (4) ვალენტური და (5) რეაქტიული რეგისტრების რეალიზება. ვალენტური რეგისტრის ამოცანაა უბიძგოს ადრესატს მოქმედებისაკენ,

შეიტანოს ცვლილებები მოქმედებების ფრაგმენტებში. რეაქტიული რეგისტრის ამოცანაა გამოხატოს სიტუაციის შეფასებითი რეაქცია. "გამომყევი ცოლად - თქვა წერომ, - ასეა თუ ისე გამოგყვები" (Will you marry me? - asked crane, - Yes, dear.) . ამ დიალოგში ვალენტური რეგისტრი რეალიზდება მამრი წეროს რეპლიკის სახით და რეაქტიული-მდებარებითი წეროს რეპლიკით.

მეტყველების კომუნიკაციური რეგისტრის გაგება აბსტრაქტული პრედიკატიული ერთეულებისაგან რეალიზდება კონკრეტულ გამონათქვამებში, ტექსტებსა და ფრაგმენტებში. მათი თავისუფლად მოძრავი კომბინაციები, გარკვეულ შემთხვევებში, ორგანიზებას უკეთებს სხვადასხვა სქესისა და ჟანრის ურთიერთსამეტყველო პრაქტიკას ტექსტებში. ასე რომ, აღქმა და ტექსტობრივი წარმოდგენა მოსაუბრე მოვლენასა და სამყაროს შესახებ ცოდნაზე, განიხილება, უპირველეს ყოვლისა, ენობრივი და სამეტყველო საშუალებების სისტემით, რომელიც მდებარეობს მათი განკარგულების ქვეშ და მეორეს მხრივ, მათი სივრცით-დროებითი პოზიციის სამეტყველო და საურთიერთობო ინტენციებთან მიმართებაში, რომელიც ექვემდებარება ურთიერთსაწინააღმდეგო წყობას კომუნიკაციური ტიპების (ენობრივი რეგისტრების) ჩარჩოებში.

ასეთი მიდგომა ტექსტის აღწერასთან მოწმობს იმაზე, რომ ტექსტი გვევლინება 1) არა როგორც კონკრეტული ერთეული, დაკავშირებული კომუნიკაციის რეალურ აქტთან, არამედ 2) როგორც ენის უმაღლესი დონის აბსტრაქტული ერთეული. ო. ლაპტევა, განსაზღვრავს ტექსტს, როგორც "მეტნაკლებად კომპლექსურ ერთეულს ვერბალური ურთიერთობისას" და გვთავაზობს გამოვყოთ ტექსტის წყობა - ტექსტის გაგებისგან, რომელიც "განსხვავდება ტექსტისგან იმით, რომ გააჩნია შესავალი - შუა ნაწილი დასკვნა (დასასრული), მაშინ როცა ტექსტთან მიმართებაში ასეთი მოთხოვნა არ არის აუცილებელი. ეს ნიშნავს, რომ ნებისმიერი ნაწარმოები არის ტექსტი, თუმცა ყველა ტექსტი არ ფორმირდება, როგორც ენობრივი ნაწარმოები. თუმცა, ეს სადაოა, რადგან მკვლევარების უმეტესობას მიაჩნია, რომ ტექსტი ეს არის სამეტყველო ნაშრომი, რომელსაც ყოველთვის გააჩნია - შესავალი, შუა ნაწილი და დასასრული (Шмелева 1981: 68).

ბოლო წლების ლინგვისტურ ლიტერატურაში ტერმინი "ტექსტის" გვერდით გამოჩნდა ტერმინი "დისკურსი" (ფრანგ - discours) - დამაკავშირებელი ტექსტი ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით, ტექსტი აღებული მოვლენით ასპექტში; მეტყველება განხილული, როგორც მიზანმიმართული სოციალური მოქმედება, როგორც კომპონენტი, მოქმედი ადამიანებისა და მათი აზროვნების ურთიერთდამოკიდებულებაში ე.ი. მეტყველება „ჩაფლული ცხოვრებაში".

კომუნიკაციური ლინგვისტიკის ყველა გამოკვლევაში, არა მარტო მეტყველების, არამედ ენის ძირითად ერთეულად მიჩნეულია ტექსტი. ენობრივი ვარიანტები, რომლებიც ემსახურებიან ენის სხვადასხვა დონეებს, იღებენ რა მონაწილეობას კომუნიკაციის პროცესში, ტექსტის აგებაში, ღებულობენ ახალ თვისებებსა და ფუნქციებს და ყალიბდებიან, როგორც ტექსტის ელემენტები. ასე რომ, ტექსტი უკეთებს სინთეზს ყველა დონის ენობრივ და ტექსტობრივ ვარიანტებს,

აერთიანებს ენობრივ შემცველობას და მეტყველებით თვისებებს. ტექსტი ერთდროულად არის ენის ერთეული და მეტყველების მწარმოებელი.

ყველა მეცნიერი არ მიიჩნევს ტექსტს, როგორც წარმოებულს ზეპირ და წერით მეტყველებაში. მეცნიერთა ერთი ნაწილი განიხილავს ტექსტს (გალაპერინი) მხოლოდ მეტყველების წერილობით ფორმაში, სხვანი (არნოლდი, ლაპტევა) ტექსტად მიიჩნევენ როგორც ზეპირ მეტყველებაში წარმოებულ ნაწარმს, განსაკუთრებით მონოლოგებში. ზოგი მეცნიერი ტექსტის არსებობას უშვებს დიალოგშიც, გეგულობს რა ამ ქვეტექსტში ნებისმიერი მეტყველებითი ჩანაფიქრის რეალიზაციას, მათ შორის უბრალო გასაუბრების სურვილს. მეცნიერთა უმრავლესობა ტექსტად მიიჩნევს განსაკუთრებული წყობით აშენებულ ორგანიზებულ მეტყველებას.

მნელია იმის მტკიცება, რომ ტექსტი განიხილოს მხოლოდ წერილობითი დოკუმენტის სახით. მიმართვა რეალიზდება როგორც წერილობით, ასევე ზეპირ ფორმაში. აქედან გამომდინარე, ანალიზის საგანი უნდა გახდეს არა მარტო წერილობითი გამონათქვამები, არამედ ხმოვანი მეტყველების ნიმუშებიც, რომლებიც სტუდენტებს ეძლევა მხატვრული და პუბლიცისტური ნაწარმოებების ნაწყვეტების სახით.

რამდენადაც ტექსტის ლინგვისტურ გამოკვლევებში ბევრია სხვადასხვა წესი ტექსტის შესახებ, ამ ენობრივი ფენომენის ცნების განსაზღვრისათვის შემოგთავაზებთ შემდეგს: ტექსტი - ეს არის ცნება ზეპირ და წერლობით ფორმაში, რომელიც ხასიათდება: აზრობრივი და სტრუქტურული სისრულით, ავტორის ურთიერთობით შესაცნობელთან, მიზანმიმართულებით და ინფორმაციული გზავნილის პრაგმატული წყობით. ამდენად, ტექსტის კვლევის ცენტრალურ ობიექტად და ძირითად პრობლემად მივიჩნიეთ ტექსტის წარმოქმნა და გაგება. გარდაქმნის მექანიზმები: შინაარსი მნიშვნელობაში (ტექსტის წარმოშობა) და მნიშვნელობა აზრში (ტექსტის გაგება) განვიხილეთ ტრიადის ჩარჩოებში - `ცნობიერება-ენა-სამყარო".

ლიტერატურა:

1. გალპერინი 1981: გალპერინი ი. რ. , „ტექსტი, როგორც ლინგვისტური კვლევის ობიექტი“, მოსკოვი, გვ.18-19
2. Золотова 1998: Золотова Г. А., “Коммуникативная грамматика языка”, Москва, ст. 28-34
3. Шмелева 1998: Шмелева Т. Б., “Вопросы стилистики. Текст сквозь призму метафоры тканья” Саратов, 1998, ст. 68

Demetradze Nino
Akaki Tsereteli State University

The language in action- textual action

Everybody knows that the interpretation of the text includes its deep understanding and perception. All individuals understand the text differently. It depends on the reader's knowledge of general education, personal experience, vision and other factors. Different fields of sciences claim to put the text in its sphere of interest: linguistics, literary studies, informatics, and other communicative theory. All these scientific disciplines have their own research direction and methodology that determines a particular approach to the interpretation of the phenomenon of text

Key words: The language in action, textual action.

რეცენზენტი: პროფესორი მანანა ღარიბაშვილი